

Received	Reviewed	Published	DoiNumber
10.03.2017	06.04.2017	24.04.2017	10.18298/ijlet.1711

**“ZULMET” POEM, AS A STARTING PLACE OF ESCAPING TO
IMAJINARY COUNTRY IN AHMET HASHIM**

Murat TAN¹

ABSTRACT

Ahmet Hashim is one of the most important poets of Turkish literature. His poem and poetry are widely reviewed. When we look carefully at Ahmet Hashim's poem, the effects of both the life he live and his temperament are clearly visible. The movements and opinions adopted from Western literature get a new form by filtering through its mood, namely, they take Hashim's style. In this work, "Zulmet/Darkness", an important poem, has been studied in terms of its "imaginary composition" and "content". The content of this poem is a reflection of the poet's memories and the psychological situation. From another point of view, this reflection implies the poet's attitude towards life. In this poem, the poet, who has passed through life troubles, imposes to poem subject a psychology which is the result of this troublesome. Namely, in the poem subject a pessimistic soul is dominate. In poem, there is also a structure that is formed on you&I and develops in opposite directions. In addition, in the poem, "zulmet/darkness" is the expression of escape from the reality of the poem subject. Despite his wishes, the poem subject is aware of the fact that it is not possible to escape from reality. It is clearly felt the impossibility of moving out of time and space that is expressed with "darknes". The second point emphasized in the review is the imaginary composition. This imaginary composition has been overlooked in the studies on Hashim's poems. When examined carefully, it was seen that "Zulmet" constitutes an imaginary composition with the poems "Yollar" and "O Belde" which written in same period. In the imaginary composition of the three poems, "zulmet" is the place where the essence of poetry is condemned to stay, "yollar" is the vehicle leading to the target, and "o belde" is the ultimate happiness country that is missed. Hashim constructs aesthetically and in a manner appropriate to his the mood, the escape which constituted a whole in three poems, through night-day exchange in Zulmet poem.

Keywords: Ahmet Hashim, Zulmet/Darkness, imaginary country, escape, imaginary composition.

**AHMET HAŞİM'DE ÖTELERE KAÇIŞIN BAŞLANGIÇ YERİ OLARAK
“ZULMET” ŞİİRİ**

ÖZET

Ahmet Haşim, Türk edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. Onun şiirleri ve şiir görüşleri hakkında çokça inceleme mevcuttur. Ahmet Haşim'in şiirine dikkatlice bakıldığında, hem yaşadığı hayatın hem de mizacının etkileri açıkça görülür. Batı edebiyatından benimsediği akım ve görüşler, onun mizacından süzülerek yeni bir biçim kazanır, yani Haşimce bir hâl alır. Bu çalışmada, önemli bir şiir olan *Zulmet* içerik ve parçası olduğu hayal kompozisyonu yönünden incelenmiştir. Bu şiirin içeriği şairin anılarının ve psikolojik durumunun bir yansımasıdır. Bu yansıma, başka bir açıdan da şairin hayat karşısında takındığı tavrı imlemektedir. Zor bir hayat yaşamış olan şair, bu şiirinde, şiir öznesine de bu sıkıntılı hâlin sonucu olan bir psikoloji yükler. Yani, şiir öznesine karamsar bir ruh hâli hâkimdir. Bunun sonucu olarak şiirde sen-ben şahısları üzerinde şekillenen ve birbirine zıt yönlerde gelişen bir yapı söz konusudur. Aynı zamanda şiirin ismi de olan "zulmet" şiir öznesinin realiteden kaçış yerinin ifadesidir. Şiir öznesi ne kadar kaçmak istese de realiteden kaçmanın mümkün olmadığını farkındadır. Şiirde zamanın ve zulmet ile ifade edilen mekânın dışına çıkmanın yani öte âleme geçişin imkânsızlığı açıkça hissedilir. İncelemede vurgulanan ikinci husus, hayal kompozisyonudur. Şairin şiirleri üzerinde yapılan çalışmalarda bu hayal kompozisyonu, gözden kaçan bir husustur. Dikkatle incelendiğinde, "Zulmet" şiirinin, şairin aynı dönem şiirleri olan "Yollar" ve "O Belde" şiirleriyle bir hayal kompozisyonu teşkil ettiği görülür. Üç şiirin oluşturduğu hayal kompozisyonunda "zulmet" şiir öznesinin kalmaya mahkûm olduğu yer, "yollar" hedefe götüren araç ve "o belde" ise özlenen, gitmek istenen nihai mutluluk ülkesidir. Haşim, üç şiirde bir bütün oluşturan kaçışı, *Zulmet* şiirinde gece-gündüz değişimi üzerinden estetik ve mizacına uygun bir tarzda kurgular.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Haşim, Zulmet, öte âlem, kaçış, hayal kompozisyonu.

¹Dr., Marmara Üniversitesi, murattan@hotmail.com.

1. Giriş

Ahmet Haşim, Serbest Müstezat tarzındaki *Zulmet*² şiirini 1909 tarihinde *Musavver Muhit*'te yayımlar. *Zulmet* şiiri hakkında pek fazla inceleme yoktur. Bu şiir, 1993 yılında Hüseyin Tuncer tarafından müstakil bir makaleye konu olur. Orada Ahmet Haşim'in poetikasına yönelik açıklamalara yer verilir ve daha çok şiirdeki üslup özellikleri üzerinde durulur.³ Biz tekrara düşmemek için şiiri daha çok içerik ve Ahmet Haşim'in ortak temi işleyen aynı dönemdeki *Yollar* ve *O Belde* şiirleriyle olan münasebeti yönünden ele alacağız.

Haşim'in, şairliğinin olgunluk devresine geçişte yazdığı *Yollar*, *O Belde* ve *Zulmet* şiir üçlüsünden ilk ikisi daha çok bilinirken *Zulmet* şiiri daha az inceleme konusu olmuş ve dolayısıyla az bilinen bir şiir hâlini almıştır. Ahmet Haşim'in şiirleri üzerinde yapılan incelemelerde *Zulmet* şiirinin gerekli ilgiyi görmemesinin bir sebebi olarak *Yollar* ve *O Belde* şiirleriyle benzer bir temi işleminin etkisi vardır. İki şiirin bu temi yeterince dile getirmiş olmaları bir üçüncüsünün tanınmasını engellemiştir, denilebilir. Ancak kanaatimizce diğer iki şiirin de parçası olduğu bir hayal kompozisyonun başlangıcını teşkil eden *Zulmet*, ilk ikisinden şiir değeri bakımından geri değildir. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* kitabında "... *Zulmet*, *Yollar*, *O Belde* adıyla tanıdığımız üç şaheser..."⁴ ifadesiyle üç şiiri aynı seviyede değerlendirir.

Haşim'in şiirinin değerlendirilmesinde önemli bir eksiklik *Zulmet*, *Yollar* ve *O Belde* şiir üçlüsünün meydana getirdiği hayal kompozisyonunun gözden kaçmış olmasıdır. Neşir tarihlerine bakıldığında bu üç şiirin nispeten kısa bir zaman içinde yayımlandığı görülür. Milâdî takvime göre 31 Aralık 1908'de *Yollar*, 11 Mart 1909'da *Zulmet*, *Musavver Muhit*; 2 Eylül 1909'da *O Belde*, *Şiir ve Tefekkür* dergilerinde yayımlanır. İlk iki şiirin yayımlanması yaklaşık iki aylık, üç şiirinki ise toplamda dokuz aylık bir zaman dilimindedir. Bu zaman diliminde aynı tem etrafında şekillenen bu şiirlerin yazılması, Ahmet Haşim'in o dönem, içinde bulunduğu psikoloji ve meyil gösterdiği edebî görüşler hakkında bazı ipuçları barındırır. Bunun yanında Ahmet Haşim, "sembolizme olan sempatisini belirten ilk makalesi(ni), Galatasaray'dan mezuniyetini takip eden 1908 yılı sonuna doğru *Muhit* mecmuasında neşred(er). Bu yazıdaki ifade tarzından Haşim'in Verhaeren'i gerek şahsiyeti, gerek edebiyat görüşü, gerekse şiirleriyle benimsediğini anlamak güç değildir. Hayatının bir devresinde sembolist olan Emil Verhaeren'in çocukluğunu anlatan Haşim'in şu satırlarına bakalım:

'Şairin çocukluğu, evlerinin arkasındaki bahçede, mes'ut bir serbesti ile güzeran eder. Büyük ağaçların rüzgârlarla sallanan tepeleri, gölgeli yollar... ve bu sükûn-ı serairle mahmul yollarda dolaşan tavusların hüsn-i garibi onun genç ve hassas ruhunu yavaş yavaş bir cihan-ı mechûl-i hayâlîye doğru cezbetmeye başlamıştı. Akşam üstü dayısını görmeye gelen ihtiyar gemiciler, uzun ve mehâlikle dolu seferlerinin hatıratını, fırtınaları, azîm rüzgârları anlatırken küçük Emil bir köşede, gözleri hummâ-yı merak ile parlayarak, sessiz ve mütefekkir onları dinler ve ekalîm-i fevkalâdeye doğru kaçmak, hasretini gittikçe kuvvetle hissetmeye başladığı o belde-i hayalâtı bulmak hevesiyle titrerdi.'

Bu ifadelerde Hâşim'in, bir müddet sonra yazacağı (*Zulmet*)⁵, *Yollar* ve *O belde* şiirlerinin hazırlığını görürüz. Verhaeren'in çocukluğunda ise kendi çocukluğunu aradığı muhakkaktır."⁶ Orhan

² Ahmet Haşim, *Bütün şiirleri: Piyale, Göl Saatleri, kitapları dışındakiler*, hz. İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987. (*Zulmet* şiiri ve sayfa numarası ile gösterilen diğer şiir alıntıları bu baskıya göredir.)

³ Daha geniş bilgi için bkz. Tuncer, Hüseyin, " 'Zulmet' Şiirinin Tahlili", *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Buca Eğitim Fakültesi Yayın Organı, Yıl 2, Sayı 3, İzmir 1993.

⁴ Tanpınar, Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977, s. 285.

⁵ Parantez içindeki tasarruflar bana aittir.

Okay'ın bu değerlendirmesinden de anlaşılacağı üzere Haşim, mizacına ve ona kuvvetle tesir eden hayat koşullarına uygun bulduğu Verhaeren'in "ekalim-i fevkalâdeye doğru kaçmak" ve "o belde-i hayalâtı bulmak" fikrini kabullenir ve onu terennüm eden *Yollar, Zulmet* ve *O Belde* şiirlerini yazmaya başlar. Bir kaçış teminin terennüm edildiği bu önemli şiirlerinde Haşim'in bir hayal kompozisyonu vardır. Aşağıda açıklanacak olan bu kompozisyon; kısaca terk edilmek istenen bir "zulmet" diyarı, gidilmek istenen saadetli bir "o belde" ve gidiş için aşılması gereken çetin "yollar"dan oluşur.

Şiirlerde var olan bu hayal kompozisyonunun tam anlaşılabilmesi için *Zulmet*'in mutlak surette açıklanması gerekir. Ancak bu açıklanmanın önünde Haşim'in şiirindeki müphemiyet duvarı vardır. Bu müphemiyet onun şiirinin en başta gelen özelliğidir, denilebilir. Şiir görüşlerini ifade ettiği yazılarında da bunu açıkça söyler. Ona göre " 'Mana' araştırmak için şiiri deşmek, terennümü yaz gecelerinin yıldızlarını ra'şe içinde bırakan hakir kuşu eti için öldürmekten farklı"⁷ değildir. Haşim, şiirde ön planda anlamın değil müzikalitenin olması gerektiğini savunur. Şiirin müziğe yakın bir noktada hissedilmesini ister. Ancak 1926 yılında "Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar" makalesinin yer aldığı *Piyale* kitabında serdedilen bu görüşler, şairin şiir görüşlerinin kâmil noktasında yazıldığı için 1909'daki *Zulmet, Yollar* ve *O Belde* şiirleri için tam olarak geçerli değildir. Öte yandan ne kadar "halis şiir" (poesie pure) yazmak iddiasında olursa da şiirde manayı tamamen ortadan kaldırmak mümkün olamaz. Zira birer çağrışım kaynağı olan kelimeler şiirde var olmaya devam ettikçe anlam ikinci planda da olsa var olmaya devam edecektir. *Zulmet* şiirinde de anlam ikinci planda olsa da onun terk edildiği söylenemez.

Ahmet Haşim'in şiir üslubunun yerleşmeye başladığı zamanlarda yazılan *Zulmet*'te, şairin yaşadığı hayatın ve kendisine has mizacının yanında (onun daha sonraki şiirlerinde de tesirini devam ettiren) Sembolizm, Empresiyonizm ve Henry Bergson'un zaman anlayışının etkileri vardır. Bu etkilerden önce "Bir sanatkâr için ilk ve en mühim kayna(ğın) muhakkak ki kendi şahsiyeti ve bu şahsiyetini yapan biyolojik ve psikolojik şartlar"⁸ olduğunu söylemek gerekir. Haşim'in erken yaşta annesini yitirmesi, dış görünüşü, çevreyle uyumsuzluğu, karşı cinste yaşayamadığı mutluluk, maddi sıkıntıları ve en çok da kendine has mizacı (onun diğer şiirlerinde olduğu gibi) bu şiiri üzerinde de etkili hususlardır. İşte *Zulmet* şiiri değerlendirilirken bu şartların tesiri hatırda tutulmalıdır. Kenan Akyüz bahsettiğimiz bu hususu bir zaruret olarak şöyle ifade eder: "Ahmet Hâşim'in mânevî hayatı, çetin bir kaderin çok erken başlayan belirtileri üzerine kurulmuştur. Rûhî dünyasının ve dolayısıyla şiirlerinin hâkim atmosferine gereği gibi girebilmek ve nispeten aydınlık hükümlere varabilmek için, onun hayatının ve kaderinin özelliklerine dikkatle eğilmek kaçınılmaz bir zarûret halindedir."⁹

2. Şiir Öznesi ve Realite

Ahmet Haşim'in şiirinin içerik açısından asıl tarafını yapan yukarıdaki hususlar, yani yaşamında maruz kaldığı gerçekler ve mizacı, şiirinde realiteden kaçma temini doğurmuştur. Şiirinde bariz olan melankolik ve karamsar ruh hâlinin de bir neticesi olan bu teme giden yolu açan başlıca sebep erken yaşta annesini yitirmesidir, denilebilir. Haşim'in "... çocukluk yıllarında annesinin kendisine gösterdiği büyük sevgi ve ilgiyi bir daha bulamayacağına dair inancı, onu çoğu kez hayalî âlemlerin veya tabiat karşısındaki duygulanışın terennümüne sevk etmiştir. Bundan dolayıdır ki

⁶ Okay, Orhan, "Ahmet Haşim'in Şiirlerinin Sembolizm Açısından Yorumu", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul 1977, s. 197.

⁷ Ahmet Haşim, *Piyale*, Hz. Fatih Andı- Nuri Sağlam, YKY, İstanbul 2005, s. 17.

⁸ Orhan Okay, a. e., s. 191.

⁹ Akyüz, Kenan, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 4. baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986, s. 597.

şairlerinde derinden duyulan melankolik, marazî bir havanın varlığı hiss olunur.”¹⁰ Mizacının büyük bir tarafını şekillendiren bu husus, daha sonra kendine yakın bulduğu edebî anlayışlarla da beslenir. Türk edebiyatında uzun bir geçmişi olan realiteden kaçma temi, iç ve dış tesirlerle Haşim’de özgün bir hâl alır. Bu tem, *Zulmet* şiirinde zulmet/karanlık ve zaman realiteleriyle iç içedir. Ayrıca bu iki realite, şiir öznesinin ruh dünyasının etkilenmelerini dışı vuran birer anahtar işlevi üstlenir.

2.1 Karanlığa Mahkûmiyet

Şiire ismini veren “zulmet” kelimesi karanlık anlamına gelmektedir. Şiirde bu kavramla ilişkili olarak “gece”, “akşam”, “mesa”, “leyl”, “yelda” ve “gölge” ifadeleri çokça kullanılmıştır. Mekân ile ilgili olan zulmet/karanlığın hâkim olduğu zamanlarda şairin içinde bulunduğu ruh hâli karamsar ve melankoliktir. Bu da gösteriyor ki dünyaya ve içindekilere sinen zulmet/karanlık, şiir öznesi üzerinde tesiri olan kaçınılmaz bir realitedir.

Günün karanlık vakitlerine daha alışkın olan Haşim’in şiiri akıldan ziyade kalbe, tenden ziyade ruha hitap eder. Ona göre “Şiirde mevzu şair için terennüm ve tahayyüle bir vesiledir.”¹¹ Şiirde anlam tek olmamalıdır. “Bir şiirin mânâsı diğer bir mânâ olmaya müsait ol[malıdır.]”¹² Dahası “bir defne ormanının ortasına bırakılan bal dolu bir fağfur (porselen) kavanoz gibi, mânâ şairin yaprakları içinde gizlenerek her göze görünmez ve yalnız hayâlât ve kelime kafilelerini, vızıltılı arılar gibi hâricen etrafında uçuşturur.”¹³ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere şiirin asıl gayesi anlatmak değil hissettirmektir. İşte Haşim’in şiirinde sıkça yer verdiği zulmet/karanlık da bu işlevi yerine getirmektedir. Karanlık zaten bir müphemiyettir yani kapalıdır ve Haşim, şiirini poetik bir anlayış olarak tercih ettiği bu kapalılığa yaslar. Ancak “şiirde bazı aksâmın şüphe ve müphemiyette kalması bir hata ve kusur teşkil etmek şöyle dursun, bilâkis, şiirin bediîyeti nokta-i nazarından elzemdir.”¹⁴ Haşim, şiirinde sıkça yer verdiği akşam, gece, zulmet/karanlık gibi hususlar vasıtasıyla bahsedilen kapalılığı değişik bir vechesiyle işler ve temsil eder. Bu kavramlar sadece bir kapalılık elde etmek amacıyla kullanılmaz. Aynı zamanda birer şiir mevzuu derecesine de yükselirler. *Zulmet* şiiri de bu bağlamda ele alınmalıdır. Bu şiirin daha iyi anlaşılabilmesi için Haşim’in diğer şiirlerinde bu hususa nasıl yer verdiğine bakmak onun eğilimlerini tespit etmede bir fikir verecektir. Ahmet Haşim’in bütün şiirlerinde zulmet kelimesinin manasının kapsamına alınabilecek kullanımların doğrudan geçtiği şiirlerin sayısı kırktan fazladır. Bu sayı şiirlerinin yaklaşık yarısını teşkil etmektedir. Ahmet Haşim, zulmeti daha çok güneşin ortadan çekilmesinden sonra yeryüzünün büründüğü hâli anlatmak ve onunla ilişkili zaman dilimleriyle beraber kullanır. Dolayısıyla akşam da gece de zulmetin yaşandığı vakitler olarak kendine has etkileriyle insanın/şairin/şiir öznesinin ruhuna yansımalarıyla ele alınır. Bir kısmı şu şekildedir:

Bir Günün Sonunda Arzu şiirinde

“Kuşlar mıdır onlar ki her akşam

Âlemlerimizden sefer eyler

Akşam yine akşam yine akşam”(s. 92) dizelerinde akşam âlemimizden kuşların çekilip gittiği vakittir. *Karanlık* şiirinde

¹⁰ Erzen, Melih, “Yahyâ Kemâl ve Ahmet Hâşim’de ‘Anne’ İmajı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, Konya 2014, s. 57.

¹¹ Ahmet Haşim, a. e., s. 17.

¹² Ahmet Haşim, a. e., s. 20.

¹³ Ahmet Haşim, a. e., s. 17.

¹⁴ Ahmet Haşim, a. e., s. 20.

“Aşkın bu karanlık gecesinde

Hicranımı duydum, seni andım

Firkatzede bülbül gibi yandım.”(s. 99) dizelerinde karanlık gece, ayrılık acısının depreştiği vakittir. O şiirinde

“... damen-i şeb her şeyi saklar

....

Leylin bütün ezharı semalarda açarlar,

Leylin bütün ezharı, bütün rûh-ı ziyası;

Bir nefha-i mechûlenin eşyaya temâsı

Zulmetlerin esrarını baştanbaşa sallar”(s. 109) dizelerinde ise akşamın gelişyle her şeyin örtüldüğü, yıldızların birer çiçek gibi gökyüzünde açtığı, görünmeyen bir esintinin eşyaya dokunuşuyla karanlığın sınırlarını tamamen salladığı vakittir. *Sensiz* şiirinde

“Annemle karanlık geceler bazı çıkardık.

...

Boşlukta denizler gibi yokluk ve karanlık

...

Zulmette neler hissederek korku duyardı:

...

Eylerdi ve zulmette koşarken yine rüzgâr,

Ruhumda benim korku, ölüm, leyle-i târik”(s. 111) dizelerinde ise Haşim çocukken annesiyle karanlık gecelerde çıktığı yürüyüşü anlatır ve o anlarda karanlığın kendisinde meydana getirdiği korkuya değinir. Rüzgâr bu karanlıkta eserken aynı zamanda gece, ruhuna ölüm korkusunu ve ayrılığı hatırlatır ve yaşatır. Buradaki “Boşlukta denizler gibi yokluk ve karanlık” dizesi *Zulmet* şiirinde âdeta tekrarlamıştır. *Aks-i Sada* şiirinde

“Ve şimdi zulmet ü vahşette her emelden uzak,

Bu savt-ı gaib ü hemrâhı isterim tutmak!”(s. 177) dizelerinde karanlıkta kendisiyle beraber hissettiği bir sesi yakalamak ister. *Son Saat* şiirinde

“Akşam, ufukta beldeler eylerken işti’âl

Örter cebîn-i neş’eyi bir hüzn-i bî-sebeb;

....

“Reng-i semaya döner, çehre-i hayat,

Pûşidelerle rûha girer haşr-ı hâtrât,”(s. 178) dizelerinde de akşam vaktinde hüznün kendisini kapladığını ve hatıraların canlandığı bu anlarda hayatın birden karanlığa büründüğü hissine, psikolojisine kapılır. *Zulmet* şiirinde geçmişteki bir ayrılık sahnesinin canlandırılması bu şiirdeki “Pûşidelerle rûha girer haşr-ı hâtrât” dizesindeki görüşle benzerlik arz eder. *Şimdi* şiirinde

“Ezvâk-ı gayz u kin ile mestîdedir serim;

Hûnumda zehr-i nûr-i gurûb etmiş inhilâl,

Mezceylemiş zalâmını yeldâma infiâl.”(s. 181) dizelerinde *Son Saat* şiirindekine benzer bir psikoloji vardır. Belki de şiirlerindeki bu gibi dizeler, Haşim’in “gece şairi” ve “gölgeler şairi” olarak anılmasına sebep olmuştur. Haşim’in ilk şiirlerinden son şiirlerine kadar -daha pek çok şiirinde-değindiği akşam/gece vakti ve ona ait karanlık hem bir realite hem de bir ruhî veya hissî durum olarak çağrışımları ve tesirleriyle anlatılır. *Zulmet* şiirinden alınan aşağıdaki dizelerde de zulmetin/karanlığın tesirleri bu ifade doğrultusundadır.

“... soğuk bir deniz gibi zulmet

Ağır ağır boğuyor bende ömr-i bî-sûdu.”

“Ve mutlaka gelecek gölgelerle şimdi ölüm”

“Beni bir tûde eyleyen zulmet”

“... davet-i yeldâla titriyor rûhum

Bırak ve git, beni mevt-i leyâle tevdî et.

Büyük, derin ve soğuk bir deniz gibi zulmet

Etti eşkâl-i arzı bî-hareket,

Ve döktü rûhuma rüyâya benzeyen bir mevt

Büyük, derin ve soğuk bir deniz gibi zulmet”(s. 155-156)

Bu dizelere dikkatle bakıldığında zulmet ve onunla ilişkili ifadelerin şiir öznesi üzerinde “soğuk, boğucu, öldürücü, ezici, titretici, hareketsizleştirici” etkileriyle dile getirildiğini görürüz. İşte bu kadar olumsuz tesirleri üzerinde hisseden şiir öznesi, içinde yaşadığı mekândan gitmek, uzaklaşmak, kurtulmak ister. Ancak mahkûm olduğu zulmet realitesinden başka bir ifade ile mekândan kaçamaz. Buna karşın şiir boyunca muhatabı olan “sen” şahsına

“Sen git

Ve eyle davet-i iklim-i rûhuna rağbet”(s. 155) diyerek o hayal ülkesine gidişi salık verir. O saadetli beldede soranlara da “miyâh-ı sâyede mevt-i fecî”isini anlatmasını ister.

2.2 Zamanda Serbestiyet

Ahmet Haşim şiirinin en belirgin özelliklerinden biri de “zaman” konusundaki özgün tasarruftur. Birçok şiirindeki bu özgünlük, Henry Bergson’un görüşlerine yakın bir kullanıma ev sahipliği yapmasından ileri gelir. “Durêe”, “döngüsel zaman” ve “istençsiz bellek”¹⁵ kavramlarının manalarına uygun olan bu kullanım *Zulmet*’te de kendisini gösterir. Zira *Zulmet*’in içinde diğer iki şiirden bölümlerin manalarını içeren dize kümelerinin olması, kadın/sevgili imajı, Haşim’in diğer şiirlerinde yer alan akşam ve gece vakitlerinin tekrarlanması vb. hususlar şairde geçmiş, hal ve gelecek zamanın birlikteliğini ve süreç içinde onunla beraber yaşanan hayatı ortaya koyar. Haşim’in bu şiirini yazdığı zamanlar şiirde yolunu aradığı bir devredir. Daha sonraları şiirinde daha fazla yer tutacak olan Sembolizm, Empresiyonizm ve Bergsoncu zaman anlayışı (durêe ve bellek) bu şiirinde de etkilerini -ki ilki çokça diğer ikisi az- hissettirirler.

¹⁵ Henry Bergson’un zaman görüşleri hususunda daha geniş bilgi için bkz. Kocabıyık, Hatice, *Ahmet Haşim Şiirlerinde Zaman*, Bilkent Üniversitesi, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2010.

Şiirde akşam zamanı/gece -*Yollar* ve *O Belde* şiirlerinde olduğu gibi- çok önemli bir yere oturur. Şiirin birinci anlam tabakasında, şiirin ağzından yazıldığı şiir öznesi, geçmişe dönük bir ayrılık sahnesini hayal meyal hatırlıyor. İlk beş mısranın oluşturduğu iki cümle böyle yorumlanmaya oldukça müsait:

“Ey sen

Ki şimdi şüpheli bir şekl-i pür-hayâl oldun

Bu semâ-yı mesânın altında!

Gecenin mevti ufku bağlamadan

Susmadan her teneffüs-i zinde.”(s. 154)

Şiir öznesinin aslında “Ki şimdi bir şekl-i pür-hayâl oldun” dizesindeki ifadeyle geçmişteki bir olayı şimdiki zamanda tekrar yaşadığını görüyoruz. Ancak bu an özel bir hâldir ve döngüsel bir zamana tekabül ettiğinden bitip giden zaman yani çizgisel zaman ile karıştırılmamalıdır. Bu husus tam da Bergson’un geliştirdiği “durêe” kavramıyla açıklanabilir. “Durêe” kavramında asıl husus, zamanın çizgisel yani kronolojik olmadığı, bütünsel başka bir ifadeyle yekpare olduğudur. Bergson’un ortaya attığı zaman kavramına göre semboller aracılığıyla ve belleğin de yardımıyla geçmiş olaylar her an yeniden yaşanabilir. *Zulmet*’te şiir öznesi de geçmişte yaşadığı bir ayrılık manzarasını -ifade edilmeyen bir sebeple- istençsiz bellek yardımıyla tekrar yaşar. Anılar zaman mefhumu dışına çıkıp kendisini şiir öznesine yaşatarak onu baştaki ruh hâline tekrar sokar. Geçmişle alakalı bu tasarrufun yanında şiir öznesi

“Büyük, derin ve soğuk bir deniz gibi zulmet

Etti eşkâl-i arzı bî-hareket,

Ve döktü rûhuma rüyâya benzeyen bir mevt”(s. 155) ifadelerinde zulmetin dünyadaki bütün varlığa tesiri yanında kendisine de rüyaya benzer bir ölüm hâli yaşattığını ifade eder. Bu hâl realite ile açıklanamaz. Bir akış bir rüya hâli olan bu anda şiir öznesi için artık gelecek de şimdiki zaman içinde yaşanılır, hissedilir olur. Bundan dolayıdır ki kendisini bekleyen “feci ölüm”ün kendisini yakaladığını şimdiki zamanda bilir.

3. Haşimce Bir Tasarruf

Ahmet Haşim’in şiirinde ön plana çıkan edebî akımların Sembolizm ve Empresiyonizm olduğuna değinmiştik. Haşim’in bu şiir akımlarını benimsemesinin asıl nedeni onları kendi şahsiyetine uygun bulmasıdır.¹⁶ Bu uygunlukla beraber onun bu iki akımı kendince yani “Haşimce” bir işleme tabi tuttuğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden *Zulmet* şiirinde var olan semboller ve dış âleme ait objelerin şiir öznesinin ruhu üzerinde bıraktığı tesirler onun biyolojik ve psikolojik durumuna uygundur. Şiirde geçen “... şüpheli bir şekl-i pür-hayâl”, “cism-i garîb ü merdûd”, “soğuk bir deniz gibi zulmet”, “beni mevt-i leyâle tevdî et”, “Beni bir tûde eyleyen zulmet” ifadeleri tereddütlü, karamsar ve yıpranmış bir iç âlemin tezahürleridir. Şiir öznesinin kendisine uygun bulunduğu bu hususlar öteye kaçış için aynı zamanda birer gerektirir.

¹⁶ Okay, Orhan, a. e., s. 192.

4. Sen - Ben Karşıtlığı

Sembollerin ve tabiat unsurlarının farklı tesirlerinin sergilendiği *Zulmet*'in şahıs kompozisyonunda "sen" ve "ben" zamirleri hâkim. Bu iki zamirle temsil edilen iki insan için kullanılan bütün sıfatlar ve diğer kelimeler şiir boyunca zıt yönlerde seyrederek. Aşağıdaki tabloda bahsedilen çerçevede "sen" ve "ben" şahısları için kullanılan ifadeler yer verilmiştir:

Ben:

cism-i garîb ü merdûd
 zulmet
 ömr-i bî-sûd
 boğuyor
 dağıldı
 nesc-i harîr-i ümîd-i mahrûm
 bir tûde eyleyen zulmet
 dizlerim eğildi
 titriyor rûhum
 bî-hareket
 miyâh-ı sâye
 mevt-i fecî

Sen:

zer-i zülûf
 pür-incilâ vü zeheb
 gümüş mâh
 hüsn-i hayâl
 nücûm ile mâlî
 heykel-i ziyâ
 pür-hande
 pür-zer
 nücûm ile meşbû u müştail, yine ter

"Sen" için kullanılan kelimeler renkli, canlı, umut dolu, kurtuluş vaat edici ve olumlu iken "ben" için kullanılanlar soluk, hareketsiz, ümitsizlik verici, ölüm çağrıştırmacı ve olumsuzdur. İlki gidişi yaşarken ikincisi kalışa mahkûmdur. İlki için yollar parlak ve süslü iken, diğeri için diken ve taşlarla doludur ve hiçbir şey vaat etmiyor. "Sen" için gece gümüş ay ve parlak yıldızlar demek iken "ben" için gece zulmete/karanlığa gömülmektir.

Bu gruplandırmadan da anlaşılacağı üzere şiir öznesinde melal, melankoli, karamsarlık, içe dönüklük bir ruh hâli olarak hâkimdir. Haşim'in mizacından gelen bu ruh hâlini yansıtan vasıflandırıcı kelimeler "ben" şahsına başka bir ifade ile şiir öznesine aittir. Diğer taraftan "sen" şahsı için kullanılan kelimelerde bu karamsar durumu görmeyiz.

Şiir öznesinin kendisinden bu kadar ayrıştırıcı bir şekilde vasıflandırdığı ve şiirde "Ey Sen" ile seslendiği şahıs kimdir? Aslında şiirin ilk mısralarında geçen "Şimdi şüpheli bir şekl-i pür-hayal oldun" ve "Bu genç elinle bu yorgun cebin-i lâlimi sar" ifadeleri, "sen" diye seslenen kişinin sevgili olmayabileceği onun şairin hem şahsi hem de sanat hayatında tesirleri hissedilen erken yaştaki bir ayrılığın ifadesi olduğu söylenebilir: Ölen anne. Ya da böyle yorumlamak da yerindedir. Her ne kadar bazı kısımlar tam yerine oturmasa da şiirdeki ilk mısralar ayrıca "sen" diye hitap edilen varlık konusunda şiirin başka okumalara da müsait olduğunu gösterir. Ancak kesinliğe yakın bir derecede denilebilir ki şiirde hitap edilen kişi bir kadındır. Bir sevgilidir. Bu sevgili, sevgili anne midir yoksa anne dışında bir sevgili midir, bilemiyoruz. Aslında onun kim olduğu Haşim için çok önemli değildir. Zira Haşim'in, diğer şiirlerinde sevdiği kadınlar ile anne arasında özdeşlikler kurduğunu görürüz.¹⁷ Kaldı ki Haşim'in şiirini yasladığı "poesie pure" anlayışı sözün sembolleştiği ve müphemiyet kazandığı bir anlam katmanı oluşturur. Dolayısıyla her okuma yeni çağrışımlar ve sezilerle yeni anlamları beraberinde getirir. Burada da tam da bu çok anlamlılık ya da genişleyen anlam vardır.

Şiirde bir akşam vakti kompozisyonu olsa da etrafı silik bırakılan bir ayrılık sahnesi, ilk olarak ikilinin ya da iki sevgilinin akşam vaktindeki ayrılığını akla getirir. Ancak şiirde iki sevgili imajını destekleyici öğeler yok gibidir. Bu imaj daha sonra yayımlanan *O Belde* şiirindeki "Bu gözlerinle, bu hüznünle sen ne dilbersin" ifadesiyle tamamlanacaktır.

5. Ötelere Kaçışın/Yolculuğun İlk Durağı

İçten bir teslimiyeti olmadığı bilinen Haşim'in *Zulmet*'te ifade ettiği dünya realitesi, Müslümanlık'ın öğretileri ışığında gelişen tasavvuf anlayışındaki "gurbet" kavramıyla da yakından ilintilidir. Türk şiirinde zengin bir yatağa sahip olan bu şiir anlayışına göre insan bu dünyaya daha güzel bir yer olan asıl vatandan yani cennetten gelmiştir. Dünya ne kadar güzel olursa olsun cennetle kıyaslanamaz. Arapçadan Türkçeye geçen "dünya" kelimesinin "alçak" anlamına gelen "denî"den türetilmesi bu hakikate bir delildir. Dolayısıyla zorluklar içinde bu dünyada kelimenin asıl manasıyla gurbeti yaşayan insan, daima **o r a n ı n/ o beldenin** özlemine çekmektedir. Bu durum, Mevlana'nın ney alegorisinde estetik ifadesini bulur. Kamışın asıl yeri olan sazlıktan koparılması ve koparıldığı yere dönmek için çıkardığı acıklı ses bu özlemin göstergesidir. Buna benzer alegorileri Tanzimat edebiyatında da görürüz. Ancak Tanzimat'taki bu temin ilham kaynağı daha çok Batılı şair ve filozofların düşünceleridir. Servet-i Fünunculardaki hayal-hakikat çatışması ve başka mesut bir diyara kaçış fikri Batılı kaynaklardan beslenir. Daha iyi bir âlemin var olduğu anlayışı Batı'da, Platon'un "idea"lar âlemi görüşüne kadar götürülebilir. Ahmet Haşim de eserlerini okuduğu bu Batılı kaynaktan beslenmiştir. Ancak Haşim selefleri olan Servet-i Fünunculara göre bu güçlü temi psikolojisine daha çok uyduran/yakıştıran bir şair olarak karşımıza çıkar.

Haşim'in *Zulmet*, *Yollar*, *O Belde* şiirlerinde kaçış temi ortaktır ve oluşturulan bir hayal kompozisyonuyla sunulur. Sırasıyla "zulmet" şiir öznesinin kalmaya mahkûm olduğu yer, "yollar" hedefe götüren araç ve son olarak "o belde" ise özlenen, gitmek istenen nihai mutluluk

¹⁷ Okay, Orhan, a. e., s. 192.

ülkesidir. Üç ayrı şiirde bu hususlar müstakil olarak terennüm edilir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu üç şiir birbirini tamamlayan bir hayal kompozisyonuna sahiptir.

Yazarın üç şiirinde bir sıralama olduğunu görmekteyiz. Bu açıdan bakıldığında *Zulmet* şiiri bu sıralamanın birinci basamağını teşkil eder. Her ne kadar yayımlanma tarihleri bu sıralamayı vermese de *Zulmet* şiirinde diğer iki şiirdeki manaları içeren bölümlerin olması onun kaçışın zemini/ilk durağı olmasıyla açıklanabilir. Aşağıda verilen dizeler *Yollar* ve *O Belde* şiirlerine göndermelerde bulunur ve şairin kafasındaki tasarıya işaret eder:

“Bu yol, bu yol, bu derin yol ki dâimâ mümted

Bu yol uzun ve benim dizlerim eğildi”(s. 155)

ve

“O belde-i zer ü hülyâda bekleyen gözler

Nerde? derlerse,

Ne oldu, nerde o? derlerse, âh o gözler eğer,”(s. 156)

Bu dizelerin işaret ettikleri ortak unsurlar yanında ortak tema, zıtlıklar üzerine kurulan yapı, sen-ben şahıs kadrosu, karamsar ruh hâli ve akşam zamanı üç şiirin dikkati çekici diğer buluşma noktalarıdır. Bu hususlar Haşim’in hayal kompozisyonu oluşturmada bilinçli hareket ettiğine işaret ediyor.

Hayal kompozisyonunda akşamın üstlendiği işlev oldukça önemlidir. Haşim için de akşam önemli bir dönüşümün/geçişin yaşandığı vakittir. Haşim’in *Ölmek* şiirinde geçen

“Titrek

Parıltılarla yanan bir mesâ-yı mezbaha-renk

Dağılırken suhûr-ı üryâna,

Firaz-ı zirve-i Sînâ-yı kahra yükselerek

Oradan,

Oradan düşmek, ölmek istiyorum

Cevf-i ye’s-âşin-yı hüsrâna.

Kanlı bir gömlek

Gibi hârâ-yı şemsi arkamdan

Alıp sürükleyerek,

O dem ki refref-i hestîye samt olur kâim

Ve bir günün dem-i âlâyiş-i zevalinde

Sürüklenir sular âfâka şûle hâlinde”¹⁸ dizelerinde akşam vakti algısı “kanlı bir gömlek” şeklindedir. Yukarıda bahsedilen değişim/dönüşüm ile birlikte şiirdeki kaçışın, dahası varlığını ölüme sürüklemenin yine akşam vaktinde olması arzusunu görürüz. Tam da bu noktada denilebilir ki Haşim’de “Zehrin tebahhur dakikası akşamdır.”¹⁹ Bu yüzden üç şiirde de akşam

¹⁸ Ahmet Haşim, *a. e.*, Hz. Fatih Andı- Nuri Sağlam, s. 31.

¹⁹ Çoban, Ahmet, *Ahmet Haşim, hayatı, kişiliği, sanatı*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 186

zamanının tasarrufuyla Haşim; öte âleme kaçışın, gündüzün geceye yani aydınlığın karanlığa inkılâp ettiği zamanda olmasını ister. Realite baskısının en şiddetli hissedildiği akşam vaktinde “kuşların sefer eylemesi” gibi o da ötelere o hayal ülkesine gitmeyi çok ister.

Yukarıda, şiir öznesinin ruh hâlini ve onunla ilişkili karamsarlık bildiren ifadelerle değinmiştik. Bu ifadeler, şiirin psikolojik atmosferinde şairin hemen diğer şiirleriyle uygun bir şekilde “melal”in varlığına işaret eder. Haşim için bir “motto” vaziyetine yükselen *O Belde* şiirindeki “Melali anlamayan nesle aşına değiliz”,(s. 157) mısrasıyla ifade edilen psikolojik durum, şiirdeki kaçışın asıl kimliğidir. Yani, ötelere gidecek sevgili ile zulmete mahkûm sevgilinin içinde olduğu realite, melaldir. Bu melal şairin *Şi'r-i Kamer*'deki şiirlerde anlattığı çocukluk anlarıyla da alakalıdır. Çocukluğunun mesut zamanlarının anlatıldığı bu anılar, bir daha yaşanamayacağı için şairin iç âleminin zulmete/karanlığa bürünmesine sebep olur. Bundandır ki *Zulmet* şiirinin yardımcı fonu Haşim'in *Şi'r-i Kamer*'de terennüm ettiği anılardır.²⁰ Bambaşka bir şiir olsa da *Zulmet* ve parçası olduğu hayal kompozisyonundaki yeri bu anıların tesiriyle yakından alakalıdır. *Şi'r-i Kamer*'de “karanlıkla aydınlık, anne ile çocuk, hayat ile ölüm(ün) bir araya gelerek derin, mânâlı bir bütün teşkil et(tiğini)”²¹ görürüz. Bu hususlar derinleşip zenginleşerek *Zulmet*'te de karşımıza çıkar. Ancak *Zulmet*'te, *Şi'r-i Kamer* şairi, bir yenileme yaşar ve şiirini beslediği Batılı kaynakların tesiriyle yeni bir formda daha üst bir perdede dile getirmeye başlar. Nihayetinde buna Haşim'in bitmek bilmeyen mükemmeliyet iştiağı ve şiirdeki arayışının bir merhalesi de denilebilir.

6. Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Haşim hakkındaki “Biz ilk defa olarak Ahmet Hâşim ile Avrupalı mânâsında ve beşerî nispette büyük şairi tanıdık; şiirin arkasında bütün estetik ve nizam âleminin mevcudiyetindeki zarureti öğrendik.”²² ifadeleri, bir hakkın/hakikatin teslimidir. *Zulmet* şiirinde de görülüyor ki Haşim, sanatında taklit düzeyinde kalmamış pek az kişiye nasip olan hakikî/hususî bir şiir âleminin kapısını ardına kadar açmıştır.

Haşim'in şiirinde en önemli bir nokta dış âlem ile iç âlemin buluşma noktasında yaşanan değişimdir. Kanaatimizce bu değişimin tam olarak anlaşılması imkânsızdır. Herkes orada kabiliyetince hissesini alabilir ve farklı yorumlar geliştirebilir. Şiirinin de bir numunesi olarak yorumlayabileceğimiz “*Zulmet*”te de bahsedilen tarzda bir değişim vardır. Şiirde zulmet, bir akşam vakti realitesi olmaktan çıkıp bir ruh hâlinin yansımaya dönüşür. İçten dışa, dıştan içe nasıl bakılırsa bakılsın burada dış realite ile iç realitenin birlikteliği söz konusudur. Gündüzlerden pek hoşlanmadığı bilinen şairin gece vaktini de sevmediğini söyleyebiliriz. Biri diğerine göre zorunlu bir tercihtir. İkisinden birini tercihi yine kaçış psikolojisinin zorunlu bir gereği olarak algılanmalıdır. Zira o, içine düştüğü bu dünyanın realitesinden kaçmak arzusundadır. Dünya öte âleme göre bir zulmet diyarıdır. Burada zorunlu olarak durulmaktadır. Yani cismin öteye geçmesi ya da aşkın bir varlığa dönüşmesi cismen/maddeten mümkün değildir. Zira kendisinin gidememesi bunu apaçık göstermektedir.

²⁰ Ahmet Haşim'in *Şi'r-i Kamer*lerde anlattığı anılar için bkz. Hisar, Abdülhak Şinasi, *Ahmet Haşim Şiiri ve Hayatı*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1963, s. 18-25.

²¹ Kaplan, Mehmet, “Ahmet Haşim'in Şiirinde Renkli Hayaller”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, s. 298.

²² Tanpınar, A. H., a. e., s. 284.

Şiirde sembolleri karşılayan kelimelerin, birinci anlam tabakasında okuyucuya sunduğu mana ile şiirin semboller ile işaret edilen ikinci ya da alt anlam katmanına girildiğinde karşılaşılan durum birbirinden tamamen farklıdır. Bu yeni yerde, şairin hayatı ve mizacıyla şekillenen şahsiyetinin bize sunduğu (yukarıda açıklanan) ilk anlamdan çok ötede başka bir anlam da vardır. Burada artık bellek, zaman, rüya, imge, sembol, hayal ve bunların yanında kullanılan somutlaştırıcı kelimeler âdeta kılıf değiştirerek şiirin asıl anlamını deşifre ediyor. Yani şairin büyük bir ustalık ve zekâ ürünü olan imajları, sökülerek iç tarafı, örtülen şeyi sunuyor. Somut bir gerçeklik gibi duran o imajlar, semboller aslında güneşin batışının ve öncesiyle sonrasının ifadesidir. Aydınlıktan karanlığa/zulmete geçiştir. Her şey bir zamansal oyundur. Şiir öznesi ile sen arasındaki veda sahnesi gündüz ile gece (nehar ile leyl), ışık ile karanlık (ziya ile zulmet) arasındaki geçiş ve beraberindeki atmosferik değişimdir.

Kaynakça

- Abdülhak Şinasi Hisar, *Ahmet Haşim Şiiri ve Hayatı*, Hilmi Kitabevi, İstanbul 1963.
- Ahmet Çoban, *Ahmet Haşim, hayatı, kişiliği, sanatı*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1977.
- Ahmet Haşim, *Bütün Şiirleri: Piyale, Göl Saatleri, kitapları dışındakiler*, hz. İnci Enginün-Zeynep Kerman, Dergâh Yayınları, İstanbul 1987.
- Hatice Kocabıyık, *Ahmet Haşim Şiirlerinde Zaman*, Bilkent Üniversitesi, (Basılmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2010.
- Hüseyin Tuncer, “ ‘Zulmet’ Şiirinin Tahlili”, *Eğitim Bilimleri Dergisi*, Buca Eğitim Fakültesi Yayın Organı, Yıl 2, Sayı 3, İzmir 1993.
- Kenan Akyüz, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, 4. baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1986.
- Mehmet Kaplan, “Ahmet Haşim’in Şiirinde Renkli Hayaller”, *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 2*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.
- Melih Erzen, “Yahyâ Kemâl ve Ahmet Hâşim’de ‘Anne’ İmajı”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 35, Konya 2014.
- Orhan Okay, *Ahmet Haşim’in Şiirlerinin Sembolizm Açısından Yorumu*, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, İstanbul 1977.